

Lp Liisa-Ly Pakosta

Justiits- ja digiminister

1

Justiitsministeerium

info@just.ee

Andreas.Kangur@just.ee

Teie 03.07.2024 nr 8-1/5240-

Meie 23.08.2024 nr 1-8/522-1

**Kriminaalmenetluse seadustiku ja riigi õigusabi seaduse muutmise seadus
(kohtumenetluse ratsionaliseerimine)**

Lugupeetud Liisa-Ly Pakosta

Täname, et olete advokatuurile andnud võimaluse kohtumenetluse ratsionaliseerimise eelnõu osas seisukohti avaldada. Edastame Teile advokatuuri seisukohad alljärgnevalt.

Seadustiku muutmise põhjusena on toodud välja kohtumenetluse optimeerimise vajadus ning seletuskiri algab selgitusega, et kehtiv menetlusseadustik ei võimalda alati piisavalt paindlikkust selleks, et tagada kriminaalasjade kiire ja ratsionaalne lahendamine, eriti ülimahukate kriminaalasjade puhul, mis on sageli ka avalikkuse suure tähelepanu all.

Kuigi seletuskirja kohaselt tegeletakse selle eelnõu raames kohtueelse menetluse temaatikaga üksnes niivõrd, kuivõrd see on hädavajalik kohtumenetluse optimeerimise seisukohast, jääb arusaamatuks, miks on kohtueelses menetluses kaebeõiguse piiramine ning määruste motiveerituse nõudest loobumine hädavajalikud kohtumenetluse optimeerimise seisukohast. Planeeritavad kohtueelset menetlust puudutavad muudatused kahjustavad peamiselt menetlusaluseid ja menetlusväliseid isikuid, piirates oluliselt nende kaebeõigust kohtueelses menetluses. Nimetatud muudatused on vastuolus seletuskirja p-s 2.1.1 nimetatud eelnõu eesmärgiga: muuta menetlusressursi kasutamine kriminaalkohtumenetluses otstarbekamaks, samas ohtu seadmata inimeste põhiõigusi.

Kõik kriminaalmenetluses tehtavad toimingud tervikuna ehk kogu tõendamisprotsess, selle seaduslikkus ja usaldusväärus on lahutamatu soetud sellega, kas menetluses on võimalik jõuda õiglase lõpplahendini. Süüdimõistva otsuseni võiks asi jõuda siis, kui menetlus on olnud aus. Kas menetlus on olnud aus või kallutatud või erapoolik, ei ilmne ainult süüdistatava suhtes või süüdistatava osavõtul tehtud toimingutest, vaid kõigist asja raames tehtud toimingutest kogumis. Nt tunnistaja ülekuulamisel normide rikkumine toob kaasa moonutatud tõendi, mis otseselt mõjutab lõpuks õiglase lõppotsuse tegemist. Läbiotsimine kolmanda isiku juures, mis on tehtud menetlusnorme rikkudes või jälitustoiming, kus on

rikutud kolmandate isikute õigusi, on kõik sellised olulised rikkumised, mis kokkuvõttes mõjutavad menetluse usaldusväärsust ja lõpptulemust. Asjaolu, et nende vaidlustamist üritatakse kriminaalmenetlusest lahus hoida ei tule kuidagi kasuks ei poolte võrdsusele ega õiglasele õigusemõistmisele laiemalt. Võttes võimaluse kontrollida kriminaalmenetluse õiguspärasust läbi uurimiskaebe, piirab või kitsendab alusetult ka nn mürgipuuviljade doktriinile tuginemist kaitsetegevuses. Muudatuse tegelik eesmärk tundub olevat menetleja poolsete rikkumiste varjamine ja võimaluste piiramine, et need rikkumised üldse jõuaksid lõppotsustajani. Kaebeõigust piiravatel muudatustel ei saa olla objektiivselt ühtegi muud eesmärki, kui kahandada menetlejate ja prokuröride võimalike rikkumiste tuvastamist ja selline eesmärk omakorda ei saa kuidagi olla õigusriigi kriminaalprotsessi täiustamisel õigusloome sihiks.

Samas ei ole eelnõus plaanis kohtueelse menetluse osas ühtegi muudatust selleks, et kahtlustatavad ja nende kaitsjad saaksid juba kohtueelse menetluse kestel esitada taotlusi tõendite kogumiseks, vaidlustada tõendite kogumata jätmist, st kaevata kohtueelse menetluse ja prokuratuuri tegevusetusele ning tagada reaalsed võimalused aktiivseks kaitseks. Kohtueelsel menetlejal ja prokuratuuril on nende vaatepunktist kahtlemata õigus kujundada eeluurimist ning otsustada, milliste tõendite kogumine on vajalik ja milline mitte, kuid sealjuures jäävad tagamata kahtlustatava õigused, kui uurimisasutus jätab õigeaegselt kogumata kahtlustatavat õigustavad tõendid, mida ei ole enam võimalik koguda ajal, kui tekib taotluste esitamise võimalus KrMS § 225 alusel või kaitseaktis taotluste esitamise kaudu.

Seetõttu on praegune menetlusseadus ilmselgelt süüdistava huvide poole kaldu – menetlusalusel isikul on ainult talumiskohustus ning hiljem ei ole võimalik alusetu menetluse või riigi passiivsuse eest asja menetlemisel isegi kompensatsiooni nõuda (mitte et mistahes kompensatsioon oleks küllaldane korvama kahju, mida pikaajaline ebaõiglasele menetlusele allutamine inimese tervisele, psüühikale, mainele, pereelule, tööle ja ärile kaasa toob). Sellise võimaluse sisse seadmine tagaks kahtlemata optimaalsema ja kiirema kohtumenetluse.

1. Määrusele kehtestatavate nõuete muutmine (eelnõu punkt 50, KrMS § 145 muutmine).

Muudatuste kohaselt peavad määrusest nähtuma määruse sisu ja menetlusõiguslik alus. Määruse aluseks olevad asjaolud ja õiguslikud põhjendused peavad määrusest nähtuma ainult juhul, kui määrus on kriminaalasja lõpplahendiks või määrust saab vaidlustada kriminaalasja lõpplahendist eraldi.

Kui vaadata antud planeeritavat muudatust koos kaebeõiguse muudatustega (eelnõu punktid 76-80, KrMS § 228 – 230 muudatused, eelnõu punkt 34, KrMS § 126¹⁶ lg 1), mille kohaselt ei saa kriminaalasja lõpplahendist eraldi vaidlustada nt läbiotsimise määruseid, sideettevõtjalt andmete nõudmise määruseid, jälitustoimingute lube, näib, nagu ei vajaks eeltoodud määrused enam põhistamist, st nendest ei pea nähtuma määruse aluseks olevad asjaolud ega õiguslikud põhjendused.

Eelnõu seletuskirja kohaselt on selle muudatuse eesmärgiks „menetlejate kirjatöö vähendamine seal, kus see sisulist lisaväärtust ei loo“.

Riigikohus on lahendites nr 3-1-1-14-14, 3-1-1-112-16 leidnud, et jälitustoiminguks loa andmise määrus peab olema kirjalikult vormistatud ja põhistatud menetlusotsustus (KrMS § 145 lg 1 p 1). Samuti on Riigikohus olnud seisukohal, et menetleja luba menetlustoimingu

tegemiseks ei ole iseseisev menetluskohandi alaliik, vaid tegemist on otsustusega, mis oma olemuselt vastab määruse tunnustele ja tuleb seega teha määruse vormis. Kuna eelnõu kohaselt ei ole võimalik lõplahendist eraldi vaidlustada mh ka jälitustoimingute lube, toob eelnõu sellisel kujul jõustumine kaasa olukorra, kus põhiõiguste piiramine võib toimuda sellise määruse alusel, milles puuduvad põhjendused.

Advokaat ei saa aktsepteerida distantseerumist õigusriigi põhimõtetest. Kogu aastakümnete jooksul järjepidevalt üles ehitatud praktika, mis on allutanud riigi tegevuse jälgitavale põhistamiskohustusele, on kavandatavate muudatustega ohus. Paljude olulist põhiõiguste riivet kaasatoovate määruste (nt läbiotsimised, jälitus, sideettevõtjalt andmete nõudmine) põhjendamiskohustusest loobumine või selle minimaliseerimine suurendab oluliselt eraisiku kaitsetust riigi ees ning toob sisuliselt kaasa põhiõiguste deklaratiivseteks muutumise. Kohtupraktika on aga aastakümneid liikunud kõigi põhiõiguste riivet kaasatoovate menetleja otsustuste sisukama põhistamise, väidete konkretiseerimise ja etteheidete konkreetse isikuga sidumise teed.

2. KrMS § 228 muutmisest

Ei saa nõustuda KrMS § 228 senise olemuse muutmise kavatsusega (eelnõu punkt 76). Nimelt sätestab eelnõu, et enne süüdistusakti koostamist saab menetlusosaline ja menetlusväline isik esitada prokuratuurile kaebusi ainult juhul, kui on võimalik nõuda õigusi rikkuva tegevuse lõpetamist. See tähendab, et pärast toimingute tegemist ja enne süüdistusakti koostamist ei ole võimalik vaidlustada läbiotsimise toimetamist (kuna see on juba toimunud), rikkumisi isikute ülekuulamisel (kuna ülekuulamine on juba toimunud) jne.

Kaebõiguse muudatuste vajadust on seletuskirjas põhjendatud sellega, et tänaseks on uurimiskaebemenetluse tähtsus oluliselt vähenenud, kuna kohtumenetluse pooled saavad menetlustoimingute seaduslikkuse üle vaielda kohtumenetluses ja saavutada tõendite lubamatuks tunnustamise, ebaseaduslike määruste ja toimingutega tekitatud kahju hüvitamiseks on kahju hüvitamise alused ja kord sätestatud SKHS-is. Muudatustega soovitakse piirata uurimiskaebuse esitamise võimalusi üksnes nendele juhtumitele, kus päriselt on vaja kohtueelse menetluse käiku sekkuda, et kaitsta isikute õigusi uurimisasutuse või prokuratuuri kuritarvituste vastu. Ülejäänud kaebuste näol on tegemist menetlusressursi põhjendamatu raiskamisena.

Kuigi seletuskirja kohaselt soovitakse jätta alles uurimiskaebuste esitamise võimalus üksnes nendele juhtumitele, kus on „päriselt vajalik“ kaitsta isikute õigusi uurimisasutuse või prokuratuuri kuritarvituste vastu, siis sellisel kujul muudatuste jõustumise korral jäävad isikute õigused tegelikult kaitseta. Enne kohtumenetlust oleksid vaidlustatavad ainult need riigi toimingud, mis tekitavad menetlusele allutatud isikule kestva seisundi (vahistamine, vara arestimine jms), teised rängalt põhiõiguseid riivavad protseduurid nagu kahtlustatavana kinnipidamine, läbiotsimine, jälitustoimingud, ei ole vaidlustatavad kuni asja kohtuliku läbivaatamiseni, kui menetlus üldse kohtuliku arutamiseni jõuab. Selle etapini tegutses riik kontrollimatult ja juhul, kui menetlus peaks raugema, jääksid ka kõik selle raames toimunud riigipoolsed rikkumised sisuliselt tähelepanuta.

Kui tõendi lubatavuse üle vaidlemine viiakse kohtumenetlusesse, võib tekkida olukord, kus otsustus toimingute seaduslikkuse üle tehakse alles aastate möödudes (suuremates asjades ka enam kui 5 aasta pärast). Ühtegi kompensatsioonimehhanismi ei ole ette nähtud selle eest, et isik peab taluma menetlust pikka aega (kui ei tuvastata mõistliku menetlusaja möödumist).

Seletuskirja kohaselt on menetlustoimingute peale kaebuste esitamise, nende vaidlustamise eesmärgiks tõendi lubatavus, kuid menetlusvälisel isikul ei ole tõendi lubatavuse või lubamatuse nõudmiseks kriminaalasjaga piisavat puutumust.

Eeltoodud seisukohaga ei ole mitte mingil tingimusel võimalik nõustuda. Kui menetlusväline isik tahab vaidlustada tema juures toimunud läbiotsimise seaduslikkuse, siis eelnõu seletuskirja kohaselt saab ta seda teha ainult SKHS-i alusel. Samas omab/võib omada see vaidlus sisulist tähtsust ka kriminaalasjas. Kahtlustataval ja tema kaitsjal ei pruugi olla konkreetse toimingu läbiviimise kohta sellist teadmist nagu toimingule allutatud isikul. Seega ei oska nemad tuua põhiasja menetluses välja neid asjaolusid, mis tegelikult tingivad toimingu lubamatuse. Juhul, kui kolmas isik on SKHS alusel taotlust esitades, st kriminaalmenetluse välise vaidlustamise tulemusel saanud prokuratuurist lahendi, et kolmanda isiku õigusi on rikutud (võib olla tegemist ebaseadusliku toiminguga), siis see informatsioon ja seisukoht ei jõua enam kriminaalmenetlusesse ega kriminaalasja toimikusse ning kohtumenetluses ei osata tugineda tõendi lubamatusele. Tekib olukord, kus kriminaalasja toimikust ei ole kahtlustatavatel ja nende kaitsjatel võimalik enam leida informatsiooni selle kohta, milliste menetlustoimingute läbiviimist on teised isikud vaidlustanud. Jääb arusaamatuks, kuidas jõuab kahtlustatavani/süüdistatavani teadmine, et mingi menetlustoiming eest on väljamõistetud kahju hüvitis või tunnistatud kahju tekitamist?

Et olukorra tõsidust mõista, võib tuua mõned kahetsusväärsetl sageli esinevad näited praktikast: ohtlikult tihti tuleb ette, et tunnistaja ülekuulamisel esitatakse suunavaid või lubamatuid küsimusi, protokollitakse ebatäpselt vastuseid, püütakse tunnistajat manipuleerida loobuma esindajast jms. Sellise praktika tulemusena sünnib ülekuulamisprotokoll, mis on iseseisvaks tõendiks kokkuleppemenetluses ja lühimenetluses, üldmenetluses kasutatakse seda tunnistaja mälu värskendamiseks või usaldusväärse kontrolliks. Samuti võib eluliselt ette tulla, et tunnistaja juures toimetatud läbiotsimisel on rikutud menetlusnorme, tunnistajat on põhjendamatult jälitatud, alusetult tema sideseansside kohta andmeid nõutud vms. Mitte ükski neist toimingutest ei kvalifitseeru eelnõu loogika järgi uurimiskaebemenetluses vaidlustatavateks, sest ei kujuta endast nõrke rikkumisi. Seega jõuab uurija praak või otsene ebaseadusliku tegevuse vili mitmeid erinevaid teid pidi lõplikku otsustusprotsessi ning võib hõlpsalt kaasa tuua ebaõige lahendi. Kui tunnistajal ei ole võimalik kriminaalmenetluse raames oma õiguste rikkumisi vaidlustada, jäävadki need tähelepanuta ja kohtuostus hakkab tuginema ebaseaduslikult saadud või sisult moonutatud tõenditel. Samas ei pea jutt käima ainult kolmandatest isikutest, vaid kava kohaselt ei peaks ka süüdistatav saama vaidlustada enda ülekuulamisel või muudel tema osavõtul või tema suhtes tehtud toimingutel toime pandud rikkumisi enne asja kohtulikku arutamist. See toob kaasa olukorra, kus kokkuleppemenetluses (millega nõustudes on kahtlustatav/süüdistatav eluliselt päris sageli sundseisus) jäävad menetlejate poolsed rikkumised ja kuritarvitused üldse tähelepanuta. Üldmenetluste kohtupraktikas on prokuröride tavapärane küsimus süüdistatavale, kes juhib tähelepanu valesti protokollitud ütlustele või muudele tema õiguste rikkumistele: „Kas te olete selle peale varem kaevanud?“ Pole tavatu, et ka kohtulahendis leitakse, et süüdistatava „hilinenud“ pretensioonid on paljasõnalised, ennastõigustavad ja istungi tarbeks välja mõeldud. Niisiis on uurimiskaebuse viivitamatu esitamise võimalus ülioluline menetluse aususe ja usaldusväärse ning menetlusele allutatud või sellest puudutatud isikute õiguste tagamise kaudu menetluse aususe ja õiglase lõplahendi saavutamise aspektist.

Võimalikult laialdane uurimiskaebeõigus aitaks ära hoida ebakindlate ja väheperspektiivikate asjade eeluurimise seiskumise ja pikale venimise, protsessi nõrgema poole ehk menetlusaluse

üksikisiku kurnamise taktika (et inimene nõustuks vahendite lõppemise või närvisüsteemi ja psüühika kurnatuse tõttu lihtsustatud menetlustega, nn oportuuniteediga, vara konfiskeerimistega vms) ning pärsib alusetute või puudulikult tõendatud süüdistuste kohtusse jõudmist. Teisisõnu täidaks eelnõu eesmärki hoopis planeeritust täpselt vastupidised muudatused – tõhusa uurimiskaebe aluste laiendamine ja toime avardamine. Näiteks peaks kindlasti muutuma uurimiskaebe korras vaidlustatavateks kõik toiminguks loa andmise määrad, sealhulgas eeluurimiskohtuniku läbiotsimismäärad ja kohtu pealdisega rahuldatavad määrad, sest menetlusnorme rikkudes läbi viidud läbiotsimistoimingust saab sageli aluse menetluslike vigade levik.

Kui seletuskirjas tuuakse KrMS § 227 muutmise põhjendusena p-s 74 välja, et võistleva kriminaalmenetluse eesmärk ei ole pakkuda kohtumenetluse pooltele võimalust menetluse viivitamise ja kohtus segaduse tekitamise abil saavutada ebaõige lahend, siis selliste kaebemenetluste lahutamise tulemusel kasvab oluliselt ebaõige kohtulahend saavutamise võimalus.

Eelnõu seletuskirja kohaselt peaksid osad seni KrMS § 228 korras esitatavad kaebused edaspidi lahendatavad SKHS-i alusel. Kehtiva seaduse kohaselt peab KrMS § 228 alusel esitatavad kaebused lahendama prokuratuur. Ka SKHS alusel esitatud taotlused peab esmajärjekorras läbi vaatama prokuratuur. Seega ei ole KrMS § 228 muutmisega võimalik saavutada seletuskirjas toodud eesmärki (menetlusressursi põhjendamatu raiskamine) ning menetlusressursi kokkuhoidmine ei ole võimalik.

Samas ei saa jätta tähelepanuta, et kõik uurimisasutuste rikkumised on sisuliselt ka prokuratuuri rikkumised, sest prokuratuur juhib algusest peale kohtueelset menetlust ning peab tagama selle seaduslikkuse ja tulemuslikkuse. Niisiis on prokuratuurile antud pädevus teha järelevalvet iseenda tegevuse üle ja tuvastada ning kompenseerida iseenda vigu. Selline olukord vähemalt ei näi objektiivne ega õiglane. Mõelda tuleks hoopis selle peale, kuidas kohtueelse uurimise asutuste tegevuse seaduslikkuse kontrolli kaasata võimalikult laialdaselt ja varajases faasis kohtuvõimu.

Kui seletuskirja kohaselt tuleb edaspidi esitada kaebused uurimistoimingute peale SKHS-i alusel, siis on siinkohal oluline ka asjaolu, et SKHS-i ei ole plaanis sama eelnõuga muuta. SKHS § 1 kohaselt sätestab see seadus menetleja poolt süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise alused, ulatuse ja korra. St seaduse mõte on kahju hüvitamine. Sageli ei ole KrMS § 228 alusel esitatud kaebuste eesmärk kahju hüvitamine, vaid rikkumise tuvastamine. See aga ei ole SKHS-i eesmärk.

SKHS § 12 sätestab kahju hüvitamise taotlusele (sisule) esitatavad nõuded. Taotluses tuleb märkida muuhulgas tekkinud kahju ja hüvitise suurus. SKHS § 15 lg-s 3 on sätestatud prokuratuuri pädevus taotluse läbivaatamisel. Prokuratuur võib määrusega jätta taotluse rahuldamata, rahuldada taotluse osaliselt ja määrata isikule hüvitise osas, milles taotlus rahuldati või rahuldada taotluse ja määrata hüvitise vastavalt taotlusele. Eelnevast nähtub, et SKHS sätestab kahju hüvitamise. Kahju hüvitamise taotlusele ette nähtud reeglid ütlevadki, et taotluses tuleb märkida tekkinud kahju ja hüvitise suurus. Mitte aga võimalust tuvastada õiguste rikkumine, tuvastada toimingute õigusvastasus.

Praegu kehtiv KrMS § 229 lg 2 p 2 annab prokuratuurile võimaluse tunnistada isiku õiguste rikkumist, kui õiguste rikkumist ei saa enam kõrvaldada. SKHS-s sellist võimalust ei ole. SKHS-i alusel on võimalik taotleda varalise ja mittevaralise kahju hüvitamist. SKHS § 11 lg 3

kohaselt tuleb mittevaraline kahju hüvitada rahas ulatuses, milles see ei ole heastatav muude vahenditega, sh eksimuse tunnistamise ja vabandamisega. SKHS-i seletuskirja kohaselt võib teatud juhtudel lugeda muuks vahendiks ka õiguste rikkumise tunnistamist uurimiskaebemenetluses (vt KrMS § 229 lg 2 p 2, § 231 lg 3 p 2). SKHS seletuskirja kohaselt võivadki toimuda kaks kaebemenetlust ühel ajal ja paralleelselt – üks KrMS § 228 järgi mingi väidetava õiguse rikkumise väljaselgitamiseks, teine aga just kahjuhüvitise saamiseks.

Lisaks on SKHS § 11 lg-s 2 väga täpselt piiritletud, millistel juhtudel tuleb hüvitada mittevaraline kahju: isikult on süüteomenetluses võetud vabadus; teda on piinatud või ebainimlikult või alandavalt koheldud; kahjustatud tema tervist, kodu või eraelu puutumatus; rikutud tema sõnumi saladust või teotatud tema au või head nime. Sellest loetelust jäävad välja nt tunnistaja õiguste rikkumine tema ülekuulamisel, ütluste olustikuga seostamisel, vastandamisel, vaatlustel, võrdlusmaterjali võtmisel, jms).

Tähelepanuväärne on ka asjaolu, et mittevaraline kahju tuleb hüvitada SKHS § 7 lg 2 kohaselt ainult füüsilisele isikule. Seega puuduvad edaspidi juriidilisel isikul võimalused tema asukohas toimunud läbiotsimise vaidlustamiseks.

Sama probleem tekib ka menetlusele allutatud isikute puhul, kus menetlus hääbub enne asja kohtusse jõudmist. Kui kriminaalmenetlus lõpeb, kuidas saab siis kaebuse esitada? Sellisel juhul saab esitada ainult kahju hüvitamise taotluse, kui aga rahaliselt määratletavat kahju pole tekkinud, jäävad ebaseaduslikud toimingud lihtsalt tuvastamata ja nende viljad õigusemõistmist eksitama.

Seletuskirjas leitakse, et seadusemuudatus ei piira kuidagi menetlusosalise õigust esitada menetlejale tõendeid ja taotlusi, sh taotlusi täiendavate tõendite kogumiseks. Juhul, kui prokuratuur jätab täiendavate tõendite kogumise taotluse rahuldamata, ei ole aga võimalik seda prokuratuuri otsustust vaidlustada.

3. Erinevad põhimõttelised muudatused menetluses

3.1. Vaidluste tõendite lubatavuse üle eelmenetluse toomine

Vaidluste tõendite lubatavuse üle eelmenetluse toomise eesmärgiks on märgitud, et vähendada igaks juhuks tõendite liiaselt esitamist.

Tegelikult ei soovi pooled esitada rohkelt tõendeid mitte sellepärast, et äkki mõni tõend tunnistatakse lubamatuks, vaid pigem on topelt tõendite esitamise probleem selles, et ei ole teada, kas ja kuidas kohus mõnda tõendit hindab ja kas piisab mingi asjaolu tõendatuks lugemiseks ühest tõendist, või on neid vaja esitada rohkem. Kavandatavad muudatused seda olukorda siiski ei lahenda. Kui seletuskirjas on selgitatud, et pool ei tea, kui kaua peaks sama asjaolu tõendama, siis muudatustega ei anta kohtule võimalust öelda, et kohtu arvates on nüüd teatud asjaolu tõendamiseks esitatud piisavalt tõendeid ja rohkem pole vaja. Sellist normi ei ole jätkuvalt. Riigikohus on küll asjas nr 1-23-1763 kohtu sellisest õigust jaatanud selle kaudu, et kohus peab planeerima eelmenetluses kohtuliku arutamise sellisel kujul, mis aitab vältida tarbetut ajakulu ja tagama võimalikult kiire lahendini jõudmise, kuid normi tasandil pole seda kusagil reguleeritud. Siinkohal ei saa ka tähelepanuta jätta, et kolmeastmelises kohtusüsteemis ei ole kuidagi võimalik välistada, et ka kõrgemad kohtud esimese astme kohtu tõendikäsitlust aktsepteerivad.

Kavandatavatest muudatustest (eelnoü punktid 113, 127, 128, 154, KrMS §-d 262 lg 4, 286¹, 286³, 305) jääb arusaamatuks, kas kohtumenetluse pool peab ühe tõendi lubamatuks tunnistamise korral ja/või omaksvõtust keeldumise korral sama asjaolude tõendamiseks tõendeid esitades kasutama süüdistus- ja kaitseaktis juba nimetatud tõendeid või saab kasutada täiesti uusi tõendeid. Seletuskirja kohaselt on täiendavate tõendite esitamise võimaluse andmine eelduseks sellele, et pooled ei peaks tõendeid kohtu ette kokku kuhjama võimaliku väljaarvamise hirmus ning kohtule liiaga tõendite esitamine väheneb. Kohus peab prokuratuurile andma võimaluse oma tõendamiskohustust täita muude tõenditega, näiteks esitada muid kaudseid tõendeid, mis esialgu jäid esitamata, kuna oli olemas otsene tõend, mille kohus otsustas välja arvata.

Eelnoü punkti 128, so KrMS § 286³ kohta kirjutatud seletuskirja kohaselt tähendab võimalus tõendeid esitada mh seda, et „kohus ei saa sel juhtumil keelduda uute süüdistus- või kaitseaktis või tsiviilhagis nimetamata tõendite vastuvõtmisest pelgalt seetõttu, et tõend ei olnud esialgses menetlusedokumendis nimetatud: kuna poolel oli teadmine, et asjaolu on tuvastatud omaksvõtuga, ei olnudki tal põhjust asjaolude tõendamiseks vajalikke tõendeid üles anda.“

Selline seisukoht läheb vastuollu kogu KrMS regulatsiooniga. Nimelt on omaksvõtu võimalus kriminaalmenetluse seadustikus reguleeritud kohtulikus eelmenetluses, s.o pärast süüdistus- ja kaitseaktide koostamist. Süüdistus- ja kaitseakti koostades ei olnud ühelgi kohtumenetluse poolel teada, kas mingite faktiliste asjaolude kohta toimub omaksvõtt või mitte. Järelikult ei saanud pool ka sellega arvestada ning tal tuli ka seda faktilist asjaolu kinnitavad tõendid näidata süüdistus- ja kaitseaktis. See tähendab, et seletuskirjas nimetatu ei vasta tõele. Kui juba seletuskirjas on jaatatud piiramatut tõendite esitamise võimalust, tuleks eriarvamuste vältimiseks sätestada juba seaduse tekstis reegel, et samade asjaolude tõendamiseks tuleb kasutada süüdistus- ja kaitseaktis nimetatud tõendeid ja sellest reeglist on võimalik kõrvale kalduda ainult juhul, kui pool ei saanud mõjuval põhjusel tõendeid selle kohta varem esitada.

Seaduse ülesehitus on ju selline, et selleks, et need küsimused tõusetuksid ja kohus saaks otsustusi teha, peavad olema kohtule esitatud süüdistus- ja kaitseaktid. Järelikult, kui kohus tunnustab millegi lubamatuks, siis ei peaks saama kuskilt mingit uut tõendit võtta, vaid see valik peaks reeglina olema seni süüdistus- ja kaitseaktis märgitud tõendite hulgast. Sama olukord on omaksvõtuga. Juhul, kui omaksvõtt tunnistatakse kehtetuks, peaks pool saama esitada tõendeid, mis on süüdistus- ja kaitseaktis kajastatud, mitte täiendavaid tõendeid.

Kriminaalprotsess ei ole samastatav tsiviilmenetlusega, kus kohaldatakse dispositiivset õigust ja pooled ise vastutavad oma väidete tõendamise eest võrdväärsetel alustel. Riigil on kriminaalprotsessis seevastu ulatuslik eelis – kriminaalprotsess algab salajasest faasist, kus süüdistataval ei ole üldse teada, et tema suhtes toiminguid tehakse või teda mingis kuriteos kahtlustatakse. Seejärel, kui eeluurimine muutub nn avalikuks ja esitatakse kahtlustus, ei ole kahtlustataval ja tema kaitsjal endiselt juurdepääsu valdavale enamusele tõenditest ega õigust ka eeluurimist kui protsessi laiemalt vaidlustada, sest menetlusaustustel on uurimise vaba kujundamise õigus. Riigi positsioon ja riigi tõendid saavad kaitse poolele teatavaks alles eeluurimise lõpus, kuid võistleva kriminaalmenetluse üldpõhimõtte kohaselt omandavad need üldmenetluses tõendi väärtuse alles kohtulikul uurimisel. Seega ilmneb ka riigi tõendite tegelik sisu ja kvaliteet alles kohtuistungil. Seda olukorda muudab tõendite lubatavuse küsimuse raskuskeskme liigutamine eelmenetluses ainult osaliselt, sest on selge, et eelistungil ei ole võimalik piisava põhjalikkusega nii tõendite vormilist kui sisulist kvaliteeti. Riigil on nii eeluurimisel, eelmenetluses kui ka kohtulikul arutamisel kuni tõendi vahetu uurimiseni

ilmselge eelis vastaspoole ees. Seda ei ole kuidagi võimalik samastada poolte tegeliku võrdusega tsiviilprotsessis. Seega kitsendab planeeritav muudatus, kus kaitsja peaks justkui ette nägema kogu riigi poolt kogutud tõendusmaterjali probleemistikku juba eelmenetluses, põhjendamatult kaitseõigust ja süvendaks veelgi ebavõrdsust, mis kriminaalprotsessis niigi paratamatult kaitsva poole kahjuks eksisteerib.

3.2. Kohtumenetluses video vahendusel osalemine

Üheks võimaluseks, mis peaks efektiivsemaks muutma kohtumenetluse läbiviimist, on isikute osalemine kohtumenetluses video vahendusel (eelnõu p 6, KrMS § 14¹ muudatus). Tegemist on väga hea ja vajaliku muudatusega, kuid sellisel juhul tuleks olulisel määral panustada kohtute tehnilisse võimekusse, kuna täna on sageli heli ja pildi kvaliteet halb (video vahendusel kohtuistungil osaledes ei ole võimalik kuulda kohtusaalis toimuvat, pilt hakib või hangub ja võib öelda, et võrreldes samas ruumis tehtavate toimingutega on sisukus ja tõhusus vähemalt poole madalam).

3.3. KrMS § 15¹ muutmine

Eelnõu punktiga 8 muudetakse oluliselt KrMS § 15¹ sisu ja olemust. Paragrahvi pealkiri jääb muutmata ning ka pärast täienduste tegemist on selleks „kohtuliku arutamise katkematus ja viivitus“. Suurem osa paragrahvi sisust reguleerib aga edaspidi kohtule taotluste ja vastuväidete esitamist. Eelnõu kohaselt tuleb kohtumenetluse poolel taotlused ja vastuväited esitada kohtule esimesel võimalusel ja kui ta seda ei tee, ei saa ta hiljem vastuväidet enam esitada ega kaebuses sellele ka tugineda. Kuigi seletuskirja kohaselt on muudatuse eeskujuks TsMS § 333, on planeeritav muudatus TsMS-st väga erinev.

Esmalt on TsMS § 333 pealkirjast üheselt arusaadav, mille kohta vastuväiteid tuleb esitada – kohtu tegevuse kohta. Sama paragrahvi lg-s 1 on sätestatud, mille kohta saab vastuväiteid esitada: - kohtu tegevuse kohta menetluse juhtimisel, menetlussätte rikkumise kohta, vorminõuete rikkumise kohta. Samas on ka kirjas see, et kohus peab selle vastuväite lahendama määrusega.

KrMS § 15¹ muudatustest ei selgu, milliste taotluste ja vastuväidete kohta see käib, kas see puudutab ainult kohtu tegevust või ka teiste kohtumenetluse poolte tegevust ja millist tegevust. Samuti tekitab segadust asjaolu, et paragrahvi pealkirjast pole võimalik aru saada ega isegi mitte aimata, et see reguleerib kohtumenetluse poolte tegevust kohtumenetluses.

Seletuskirjast selgub, et seadusandja ei soovigi reguleerida taotluste ja vastuväidete mõistet ning soovitakse silmas pidada, et absoluutselt kõik asjad, millega pool rahul ei ole ja millele ta soovib hiljem kaebuses tugineda, peab ta koheselt kohtusaalis välja ütleva. Ja see puudutab nii kohtu kui ka vastaspoole tegevust. Selline teadmine peaks siiski tulenema ka seaduse tekstist ning see kohustus tuleks selgelt ja konkreetselt sisustada eraldi paragrahvis.

Erinevalt TsMS §-st 333 ei reguleeri planeeritav KrMS § 15¹ muudatus, kas ja kuidas kohus peab kohtumenetluse poole taotluse või vastuväite lahendama. Seletuskirjas on selgitatud, et kui taotlus või vastuväide on esitatud põhjendatu viivitusega, võimaldab KrMS § 226 lg 1 p 5 jätta selle läbi vaatamata. KrMS § 226 lg 1 p 5, mida eelnõuga ei muudeta, sätestab, et kohus võib jätta vastuväite või taotluse, sealhulgas taandamistaotluse läbi vaatamata, kui see on esitatud põhjendatu viivitusega või kordab juba lahendatud taotlust või vastuväidet ehkki menetluslik olukord ei ole vahepeal oluliselt muutunud. Samas ei reguleeri ükski praegu

kehtiv ega planeeritav KrMS-i säte kohtu ülesannet taotluse või vastuväite esitamise korral.

3.4. KrMS § 128 lg 1 muutmine

Kui praegune elukohast lahkumise keeld tähendab seda, et isikud ei tohi oma elukohast lahkuda kauemaks kui kolmeks ööpäevaks (sõltumata lahkumise sihtkohast), siis eelnõuga sätestatakse, et tõkendile allutatud isikud ei tohi Eestist üldse ilma menetleja loata lahkuda. Muudatuse põhjusena on seletuskirjas välja toodud isikute riigist lahkumine ja seetõttu menetlusest kõrvale hoidumine.

See muudatus on näilik viis probleemi lahendamiseks. Vabaduses viibib isik võib ennast teoreetiliselt alati varjama hakata ning teha seda nii Eestis kui ka mujal, kui ta seda soovib. Asjaolu, et mõned kahtlustatavad Eestist lahkuvad ja asuvad menetlusest kõrvale hoiduma, ei peaks olema põhjuseks, et asuda laialdasemalt piirama kõikide kuriteokahtlustuse saanud isikute isikuvabadusi, nende vaba liikumise õigust ja õigust eneseteostusele. Maailm on muutunud nõ kitsamaks, tööturg laiemaks ning võimalused inimesega kontakti hoida märksa avaramaks. Kuivõrd Eesti elanikele on väga tavapärased lühiajalised käigud Läti ja Soome Vabariiki, siis peaks olema menetluse katkematu kulgemise tagamiseks piisav, kui isikud küsivad menetlejalt loa Eesti Vabariigist lahkumiseks samuti juhul, kui see äraolek kestab enam kui 3 ööpäeva. Kahtlustatava teavitamiseks menetlustoimingust ei ole tema füüsiline asukoht üldse määrava tähtsusega. Tõkendi kohaldamise eesmärgiks on menetleja informeeritus kahtlustatava asukohast ja kättesaadavus planeeritavateks toiminguteks, mitte inimese elukorralduse pikaaegne allutamine menetleja taatele.

3.5. KrMS § 231 lõike 5 muutmine

Muudatuste kohaselt saaks edaspidi jälitustoimingu käigu, sellest teavitamata jätmise või sellega kogutud andmete tutvustamata jätmise küsimustes tehtud eeluurimiskohtuniku määrust vaidlustada ainult määrusest puudutatud menetlusväline isik.

Seadusest ega selle seletuskirjast ei nähtu, miks piiratakse selles küsimuses kahtlustatavate kaebeõigust. Muudatused lähtuvad eeldusest, et kõik kriminaalasjad, kus keegi on saanud kahtlustatava staatuse jõuavad kohtusse ning et kahtlustatavat teavitatakse jälitustoimingust.

KrMS § 126¹³ kohaselt tuleb isikuid jälitustoimingust teavitada jälitustoimingu tegemise loa tähtaja lõppemise korral. KrMS § 126¹⁴ annab isikule, keda on jälitustoimingu tegemisest teavitatud, õiguse tutvuda tema kohta kogutud andmetega. Seega võib jälitustoimingust teavitamise ja tutvumise tähtjad saabuda enne kohtueelse menetluse lõpuleviimist. Kui prokuratuur peaks otsustama jätta kahtlustatavale teatud osas jälitustoiminguga kogutud andmed tutvustamata juba enne kohtueelse uurimise lõpetamist, siis miks ei saa kahtlustatav seda otsustust vaidlustada, sh vaidlustada selles küsimuses tehtavat eeluurimiskohtuniku määrust? Kui seaduse muudatuste loogika ka selles küsimuses näeb ette, et kõik asjad on võimalik vaidlustada põhiasja menetluses, siis kuidas saab kahtlustatav oma õiguseid kaitsta olukorras, kus kriminaalasi kohtusse ei jõuagi?

Kindlasti ei kiirenda kohtumenetlust olukord, kus kahtlustatava kaitsja saab alles kaitseaktis vaidlustada jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamata jätmist.

3.6. Lühimenetlust puudutavad muudatused

Eelnõu punktidega 84, 89 ja 162 tehakse muudatusi lühimenetlust reguleerivate sätete osas (§ 234 lg 5, 237 lg 5 ja 318 lg 3 p 2). Muudatused ja nende selgitused on vastu käivad. Ühelt poolt selgitatakse, et muudatuste eesmärk on lühimenetluste osakaalu suurendamine (andes seeläbi prokuratuurile suuremaid õigusi) ja seeläbi menetlusressursi kokku hoidmine. Teisalt olukorras, kus süüdistatavalt võetakse ära võimalus lühimenetluses ütlusi anda, selgitatakse seletuskirjas, et juhul, kui süüdistatav tahab ütlusi anda, saab ta seda teha üldmenetluses ja KrMS § 291¹ annab võimaluse enamikke isikustatud tõendeid kriminaaltoimikust otse kohtumenetluses kasutada ning üldmenetlust on samuti võimalik kujundada omaksvõtu kaudu.

Ainsaks toodud põhjenduseks, miks lühimenetluses ei toimu enam süüdistatava küsitlemist, on kohtumenetluse muutmine pooli võrdselt kohtlevaks. Seletuskirjas on toodud, et süüdistatava küsitlemise näol pannakase seletuskirja kohaselt kannatanu ja ka prokuratuur võrreldes süüdistatavaga ebaausasse olukorda - süüdistataval on võimalus esitada lisatõend, mille sisu pole ette teada ja mida ei saa samas menetluses ümber lükata.

Tegelikult on kehtivas seaduses poolte võrdus tagatud sellega, et KrMS § 234 lg 5 kohaselt võivad süüdistatav ja prokuratuur lühimenetluse kohaldamise taotlusest loobuda enne kohtuliku uurimise lõpetamist. Juhul, kui süüdistatava risküsitlusest tulenevalt tekib prokuratuuril vajadus esitada täiendavaid tõendeid, on prokuratuuril võimalik loobuda pärast süüdistatava risküsitlust lühimenetluse kohaldamise taotlusest ning menetlus jätkub juba muus menetlusliigis, kus prokuratuuril on võimalik otsustada täiendavate tõendite kogumise vajadus. Järelikult, kui jätta muutmata KrMS § 234 lg 5 esimene lause (eelnõu p 84) ja 237 lg 5 (eelnõu p 89), on kohtumenetluse pooled võrdselt koheldud.

KrMS § 318 lg 3 p 2 muudatus annab prokuratuurile õiguse lühimenetluse otsuse vaidlustamiseks ringkonnakohtus „juhul, kui maakohus on kuriteo kvalifitseerinud või teo eest karistuse mõistnud ilmselges vastuolus seadusega“. Seletuskirja kohaselt on selle muudatuse eesmärgiks soodustada menetlusliigina lühimenetluse kasutamist. Muudatusega saab prokuratuur kaevata ka süüdimõistva otsuse peale lühimenetluses, kui maakohus on otsust tehes materiaaõigust ilmselgelt väärkohaldanud.

Seletuskirja kohaselt korrastatakse lühimenetluse reegleid, et vältida iseenesest lühimenetluseks sobivate asjade sattumist üldmenetlusesse. Seletuskirja p 2.2.6 ütleb, et „kriminaalasjade jaoks, kus tõendite üle vaidlust pole, on menetluskorras ette nähtud lühimenetlus“. Ühe põhjusena, miks prokuratuur seletuskirja kohaselt lühimenetlusega nõus ei ole, on see, et prokuratuur ei saa kaevata ka sellise lühimenetluses tehtava otsuse peale, kus kohus mõistab isikule ebaseaduslikult kerge karistuse või kvalifitseerib teo ümber kergema sätte järgi.

Tegelikkuses on üheks peamiseks põhjuseks, miks asjad, kus tõendite üle ei ole vaidlust, satuvad lühimenetluse asemel kohtusse üldmenetluses see, et prokuratuur ei ole lühimenetlusega nõus, kuna nad ei ole juba nõus lühimenetluse olemusega, st sellega, et vähendatakse karistust 1/3 võrra. Nimetatu selgub ka seletuskirja p-st 92 (kus põhjendatakse kokkuleppemenetluse kohaldamise võimaluse laiendamise vajadust): „Kuna aga kokkuleppemenetlus ei ole võimalik ja lühimenetluses vähendatakse karistust kohustuslikult kolmandiku võrra, jääb prokuratuuril üle vaid neid kriminaalasju üldmenetluses kohtusse saata. Selle tulemusena on üldmenetluses tihti kriminaalasjad, milles vaidlust ei ole ei teo

kvalifikatsiooni ega karistuse osas ning menetlusressurssi kulutatakse põhjendamatult“.

Samuti ei ole prokuratuur lühimenetlusega nõus seetõttu, et neil puudub võimalus vaidlustada karistust ja mitte ainult seetõttu, et kohus mõistab seadusega vastuolus oleva karistuse. See aga tähendab, et lühimenetluse rakendamise probleemid on hoopis mujal, kui seletuskirjas märgitud põhjused.

Kui prokuratuurile tahetakse anda kaebeõigust olukorras, kus süüdistatavale on mõistetud karistus, mida seadus kuriteo eest ette ei näe, siis võiks kasutada sarnast sõnastust KarS § 318 lg-ga 4 - või kui süüdistatavale on kuriteo eest mõistetud karistus, mida seadus selle eest ette ei näe. See on seletuskirja mõttega oluliselt rohkem kooskõlas kui praegune sõnastus „teo eest karistuse mõistnud ilmselges vastuolus seadusega“.

Kui laiendatakse prokuratuuri kaebeõigust, ei ole eelnõus ettenähtud ühtegi nõ lisaboonust süüdistatavale, miks peaks süüdistatav prokuratuuri kaebeõiguse suurendamise korral olema nõus lühimenetluse kohaldamisega. Vastupidi – eelnõu kohaselt kaotab ta ka võimaluse kohtuistungil ütlusi anda. Lühimenetluse näol on niikuinii tegemist olukorraga, kus süüdistatav on loobunud mitmest enda õigusest - õigusest küsitleda süüdistuse tunnustajaid, taotleda omapoolsete tunnustajate kutsumist kohtuistungile ning KrMS § 318 lg 3 p 1 alusel on piiratud tema õigus maakohtu otsust apelleerida. Objektiivselt on lühimenetluse regulatsioon ja sellega kaasnevad poolte nõ „boonused“ olnud algusest peale tasakaalus, praegused muudatusettepanekud seda enam ei soosi.

3.7. KrMS § 239 lõike 2 punkti 1 muutmise

Eelnõu punktiga 92, muudetakse paragrahvi 239 lõike 2 punkti 1, mille kohaselt jäetakse sõnastusest välja tekstiosad „188,“ ja „§ 200 lõike 2 punktis 5,“.

Tõenäoliselt on siin tegemist trükiveaga ning tegelikult soovitakse anda võimalus kokkuleppemenetluse kohaldamiseks KarS § 118 asjades (mitte § 188 asjades).

Seletuskirja kohaselt soovitakse selle muudatusega loobuda keelust kohaldada kokkuleppemenetlust asjades, kus on tekitatud raske tervisekahjustus. Sellise soovi olemasolu korral võiks anda võimaluse kokkuleppemenetluse kohaldamiseks ka KarS § 214 lg 2 p 3 järgi kvalifitseeritavates asjades, kus sarnaselt KarS § 200 lg 2 p-ga 5 on kuriteoga põhjustatud raske tervisekahjustus.

3.8. KrMS § 269 lõike 2 punkti 6 muutmise

Paragrahvi 269 lõige 2 p 6 muudatus (eelnõu punkt 118) võimaldab kohtul istungit pidada süüdistatava osavõtuta ka olukorras, kus süüdistatavat on kohtuistungil ajast ja kohast teavitatud, ta on jätnud istungile ilmumata ega ole esitanud kohtule mõjuvat põhjust istungi edasilükkamiseks. Seadus paneb kohtule kohustuse tagada, et isikul oleks olemas kaitsja ning kohus peab pidama asja arutamist süüdistatava kohal viibimiseta võimalikuks ja tuvastama, et see ei ole vastuolus avalike huvidega.

See muudatus on ilmselges vastuolus põhiseaduses toodud õigusega olla oma asja arutamise juures. Põhiseaduse mõttega ei saa olla kooskõlas olukord, kus kohtul ei ole asja süüdistatava osavõtuta arutamiseks isegi vaja tuvastada isiku soovi kriminaalmenetlusest kõrvale hoida. Kuigi seletuskirja kohaselt on see punkt äärmuslike olukordade puhuks, siis seaduses see

selliselt kirjas ei ole. Põhiõiguseid puudutavas küsimuses peab siinkohal olema eriti täpne.

Eelnõuga ei tehta muudatusi sama paragrahvi lõikesse 2¹, mis näeb ette, et kui isik ise on taotlenud kohtuistungist vabastust (kehtiva seaduse lg 2 p 5, muudatuste kohane lg 2 p 4 juhtum), määrab kohus kindlaks, millisest kohtuliku arutamise osast ei ole süüdistatava osavõtt kohustuslik. Süüdistatava osavõtt käesoleva seadustiku §-des 285 ja 298–304 nimetatud toimingutest on kohustuslik. Kuna sellesse lõikesse muudatusi ei tehta, siis jääb arusaamatuks, kas mingitel juhtudel on süüdistatava osavõtt kohtuistungist kohustuslik ka juhul, kui ta ise ei soovi istungil osaleda. Kui mõnest kohtuistungi osas peaks süüdistatav osa võtma, siis tuleks vastavalt KrMS muutmise eelnõule muuta ka § 269 lõiget 2¹.

3.9. KrMS § 289 lõike 4 muutmine

Kui hetkel kehtiva sätte kohaselt saab usaldusväärse kontrollimiseks üle kuulata isiku, kellele tunnistaja on varem esitanud risküsitlusel antud ütlustega vastuolus oleva väite, siis muudatuste kohaselt ei ole oluline, et väited oleksid omavahel vastuolus, vaid oluline on fakt, et tunnistaja on varem samadest asjaoludest rääkinud.

Selle muudatuse mõte jääb arusaamatuks – kas edaspidi peaks kohtule piisama tunnistaja ütluste usaldusväärseks lugemiseks sellest, kui kohtumenetluse pool toob kohtusse mitmeid tunnistajaid, et nad kõik kinnitaksid, et tunnistaja on nendele sama juttu rääkinud? Tegemist tundub olevat hiiliva mööndusega kuulduse tõendina kasutamise piirangust, mille eesmärk on arusaamatu ja ka seletuskirjas selgelt põhjendamata.

3.10. KrMS § 296 lõike 3 muutmine

Kui kogu sätte muutmise eesmärk on täpsustada tõendi avaldamise kohustuslikku ulatust ja sellega vältida asjakohatu materjali esitamisega aja raiskamist kohtuistungil, siis sellise muudatusega seda eesmärki ei saavuta. Ikkagi tuleb tõend avaldada selliselt, et „arvestatakse selle kasutamise eesmärki ja avaldada tuleb asjakohases ulatuses“. Jätkuvalt on probleem sellega, mis on asjakohane ulatus – kui olulised on nt äriühingu 2 aasta konto väljavõtted (millised tehingud ja kellega ja millistes summades ja milliste selgitustega on toimunud), siis ongi kõik need kontod asjakohased ja tõendina olulised. Seega tuleks kuvada 2-aasta konto väljavõtted seinale. Kui pool tahab kasutada kogu tõendit, siis järelikult tuleb avaldada dokument tervikuna. Arusaamatuks jääb, miks on ära jäetud lõike teine lause, mis annab võimaluse jätta tõend poolte kokkuleppel avaldamata. Tegemist on just sellise regulatsiooniga, mis peaks väidetavalt olema eelnõu eesmärgiks – et tagada mõistlikkuse ja paindlikkuse kaudu asjade kiire ja ratsionaalne lahendamine. Regulatsioon tuleb säilitada, et mitte saavutada soovitud vastu käivat tulemust ning vältida ratsionaalselt asjatut ajakulu.

3.11. Kohtuvaidluseid puudutavate reeglite muutmine

Eelnõu punktid 150 (KrMS § 298), 152 (KrMS § 300), 168 (KrMS § 336 lg2) kehtestavad reegleid kohtuvaidlustele.

Kohtukõne on sageli ainus võimalus, kus pool saab tegelikult välja tuua kõik elulised seosed, menetluse vead, inimlikud ja õiguslikud argumendid. Kohtukõnet ei peaks püüdma piirata. Siinkohal ei peaks olema vahet, kas kõne on olemas ka kirjalikult või mitte. Esiteks on kohtuvaidlused suulise kohtumenetluse suuline toiming, nii et kirjaliku kõne olemasolu ei ole kellelgi üldse alust eeldada. Juhul, kui see on olemas, on menetlusosalise enda valik, kas seda

kohtule anda või mitte. Suulise ja võistleva protsessi nõ kroonina kõlavaid vaidluseid ei tohiks piirata mitte keegi peale vaidlevate poolte. Ainus aktsepteeritav võimalus saaks siin olla, kui kõneleja enda initsiatiivil ja teiste osapoolte nõusolekul teeb kohtule ettepaneku mingid osad kohtukõnest (nt väljavõtted kohtulahenditest, arvamete analüüsid vm raskesti jälgitavad, detailirohked andmed, mida saab nt tabeli kujul presenteerida) suuliselt ette kandmata jätta. Samas peab jääma eranditult ja vääramatult kõneleja enda otsustada, kuidas oma kõnet illustreerida või paremini arusaadavaks teha, sh kasutades suulise kõne pidamise käigus visuaalseid abivahendeid, nt ekraanile kuvatavaid tabeleid, diagramme, jooniseid, katkeid videotõenditest või audiosalvestistest, jms. Kohtukõne on täielikult ja eranditult võistleva protsessiosalise looming, verbaalne ja visuaalne kunst, mis peab jääma kolmandate osapoolte, sh seadusandja ja kohtu poolt kitsendamata.

3.12. KrMS § 432 täiendamine lõikega 5

Antud muudatusega piiratakse võimalust vaidlustada kohtulahendi täitmisel tekkinud küsimuste peale kaebuste esitamist selliselt, et ringkonnakohtu määrust ei saa enam vaidlustada Riigikohtus. See tähendab, et muudatuse jõustumise korral ei saaks enam Riigikohtusse esitada kaebust nt erakorraliste ettekannete ja ennetähtaegsete vabastamiste asjades. Kaebõiguse piiramise põhjuseid seletuskirjast aga ei selgu.

4. Asenduskaitsja regulatsioon

Riigi õigusabi korraldajana soovime eraldi tähelepanu juhtida plaanitavale asenduskaitsja regulatsioonile. Üldise märkusena soovime markeerida, et plaanitavate muudatusega ei tohi tekkida olukorda, kus kohus määrab istungeid nii, et nende toimumise ajad sobiksid ainult kohtule ja prokurörile, kuna prokuröri kalender on kohtule nähtav. Võimalusel tuleks eelnõus antud põhimõtet ka kajastada.

4.1. KrMS § 44¹ lõike 3 muutmine

Eelnõu p 14, KrMS § 44¹ lg 3 esimene lause sätestab: „*Kui kohus määrab kohtumenetluses asenduskaitsja, peab Eesti Advokatuur nimetama kaitsja ühe kuu jooksul arvates kohtumääruse tegemisest ning tagama nimetatud kaitsja osalemise kohtumenetluses hiljemalt kahe kuu möödumisel tema nimetamisest arvates*“. Väga raske on mõista, mida on silmas peetud lause teise poole all („...*ning tagama nimetatud kaitsja osalemise*...“). Praktiliselt saab advokatuur teatud mööndustega tagada üksnes asenduskaitsja nimetamise 1 kuu jooksul, aga seda, et too kaitsja nimetamisest alates 2 kuu jooksul ka kohtumenetluses osaleb, „tagavad“ üksnes asenduskaitsja tegevusele seadusest ja muudest vastava ülesande täitmisest reguleerivatest aktidest (advokatuuri eetikakoodeks, juhendid jms) tulenevad nõuded. Muidugi võib teoreetiliselt arutleda, et advokaadi kutsenõuete ja nende järelevalvega advokatuur „tagabki“ asenduskaitsja osalemise kohtumenetluses, aga sellisel juhul tekib küsimus, miks on advokatuuripoolne „tagamine“ kirjas ainult selles ühes KrMS sättes, aga kõigi ülejäänud advokaadi kohustusi reguleerivate sätete juures sellist advokatuuri „tagamist“ ei sätestata.

Normi eesmärgi paremaks teenimiseks pakume välja omapoolse sõnastuse: „*Kui kohus määrab kohtumenetluses asenduskaitsja, peab Eesti Advokatuur nimetama kaitsja ühe kuu jooksul arvates kohtumääruse tegemisest. Nimetatud asenduskaitsja kohustub osalema kohtumenetluses hiljemalt kahe kuu möödumisel tema nimetamisest arvates.*“

Juhime ka tähelepanu, et kehtivad riigi õigusabi tasumäärad ei pruugi olla piisavad motiveerimaks riigi õigusabi osutavaid advokaate asenduskaitaja määramise korras mahukaid töid vastu võtma (ning tavaliselt asenduskaitajate vajadus just keerukates ja mahukates asjades esinebki) ning asenduskaitaja leidmiseks läheb vaja lisameetmeid nagu advokatuuri kantsleri esildise kohaldamine.

4.2. KrMS § 44¹ lg 5 muutmine

Eelnõu p 14, KrMS § 44¹ lg 5 teine lause sätestab: „*Kohus võib määratud kaitsja kaitsekohustusest vabastada, kui süüdistatavale määratakse asenduskaitaja*“. Selline regulatsioon loob anomaalia, kus asenduskaitaja jääb menetlusse nii, et seda kaitsjat, keda ta justkui asendab, menetluses enam polegi. Selline olukord on vastuolus asenduskaitaja instituudi mõttega (vt KrMS § 44). Tuleb meeles pidada, et asenduskaitaja astub menetlusse nimelt asenduskaitaja rollis ning ei saa tekkida olukorda, kus asenduskaitaja „muutub“ ilma, et keegi temalt oleks selleks nõusolekut küsinud, nn põhikaitsjaks. See lause tuleks eelnõust välja jätta.

4.3. Eelnõu p 16

Eelnõuga ette nähtav valitud kaitsja vahetamise regulatsioon ei käsitle üldse ühte võrdlemisi sagedasti esinevat tegeliku elu juhtumit – nimelt olukorda, kus kliendilepingu lõpetab mitte kahtlustatav või süüdistatav, vaid seda teeb advokaat või siis toimub lepingu lõpetamine poolte kokkuleppel.

Eelnõu p 16, KrMS § 48 lg 2 teine lause sätestab: „*Kui kaitsja vahetamine toob kaasa viivituse menetluses, võib menetleja määrata asenduskaitaja vastavalt käesoleva seadustiku §-s 44¹ sätestatule*“. Sõnastus on ebaõnnestunud - selle sätte praktiline tagajärg on, et asenduskaitaja määratakse eikellelegi (asenduskaitaja ei asenda menetluses nn põhikaitsjat). Taaskord on tegemist anomaaliaga, mida tuleks vältida. Tegelikult ei ole eelnõuga välja pakutud normi vajagi, sest valitud kaitsja vahetamisega tingitud viivituse olukorras – s.t. olukorras, kus isikul puudub kaitsja ja menetlusega on vaja edasi pinna – tuleb lihtsalt otsustada kaitsja määramine RÕA korras.

4.4. KrMS § 175 täiendamine lõikega 2¹

Sätte sõnastus ei anna edasi seda mõtet, mis normil eelnõu seletuskirja kohaselt on. Eelnõu tekst ei kajasta ideed, et tegemist on erandliku ja „radikaalse“ meetmega, pigem jääb tekstist mulje, et see on üldreegel. Lisaks sellele vajab see meede seaduse teksti tasandil olulist täpsustamist. Mitte kuidagi ei ole loogiline see, kui kohus on näiteks 30-st istungist koosneva menetluse korral määranud asenduskaitaja 2-ks viimaseks istungiks ja selle tõttu kaotab valitud kaitsja võimaluse eelnenud 28-1 istungil ja miks mitte ka kogu kohtueelses menetluses osalemise eest tasu hüvitamise taotlemiseks. Antud normi on vaja kindlasti täpsustada ja tuua sisse täpsemad normi kohaldamise eeldused ja tingimused. Ainult seletuskirjast kindlasti ei piisa – normi sisu ja mõte peavad tulenema normi tekstist, mitte seletuskirjast.

Lugupidamisega

(allkirjastatud digitaalselt)

Imbi Jürgen
Esimees